

DIALEKTO VERTIMAS GROŽINĖJE LITERATŪROJE. ATVEJO ANALIZĖ

VIKTORIJA SEMĖNAITĖ, NIJOLĖ MASKALIŪNIENĖ

*Vertimo studijų katedra
Filologijos fakultetas
Vilniaus universitetas
Nijole.maskaliuniene@ff.vu.lt
viktsem@gmail.com*

Straipsnyje nagrinėjama dialekto vertimo problematika. Atvejo analizei pasirinktas pasaulio vaikų literatūros aukso fondui priskiriamos Frances Hodgson Burnett knygos „Paslaptingas sodas“ vertimas į lietuvių kalbą. Aiškinamasi, ar vertėjas perteikė originalo tekste vartojamą tarmišką šneką (dialektą) ir kokias jos vertimo strategijas rinkosi. Taip pat ieškoma atsakymo į klausimą, ar jam pavyko perteikti šiame kūrinyje dialekto atliekamas stilistines ir pragmatines funkcijas. Analizė grindžiama dialekto žymiklių (fonetinių, leksinių, morfologinių, sintaksinių) perteikimo strategijomis (pagal Leszek Berezowski, 1997). Nustatyta, kad vertėjas panaudojo mažiau dialekto žymiklių, negu jų yra knygos originale, nes dažniausiai vartojama dialekto vertimo strategija buvo jo neutralizacija. Verčiant vaikų literatūrą tokia strategija pasiteisina, nes vaikams aktualus pats pasakojimas, jo istorija, o ne kalbos ar kultūrinės realijos, kurių jie dažnai nesupranta. Vis dėlto tais atvejais, kai dialekto vartojimas aktualus pasakojimo raidai, atlieka tam tikras stilistines ar pragmatines funkcijas, vertėjas rinkosi leksikalizacijos ir vertimo šnekamąja kalba strategijas. Tokiu būdu jam pavyko perteikti kūrinio stilistiką, išlaikyti jo rišlumą ir išsaugoti tarmiškai kalbai priskirtas funkcijas tekste.

ĮVADAS

Dialektas grožinėje literatūroje yra viena iš meninės raiškos formų, glaudžiai susijusių su originalo kalbos kultūra, geografija ir netgi ideologija. Dialekto vertimas – vienas sunkiausių vertėjui tenkančių uždavinių, tačiau Lietuvoje jo perteikimas verčiant grožinę literatūrą beveik nenagrinėtas. Vertimo teorijoje yra daug neatsakytų klausimų dėl dialekto vertimo metodikos. Pavyzdžiui, pirmiausia kyla klausimas, koks dialektu parašyto originalo ir vertimo kalbos santykis? Kokius dialekto vertimo būdus siūlo vertimo specialistai? Ar verčiant kūrinius, iš dalies arba visiškai parašytus dialektu, geriau jį neutralizuoti, t. y. versti kaip savarankišką kalbą, ar ieškoti būdų perteikti vertimo kalboje?

Straipsnyje minėti klausimai aptariami pasitelkiant anglų kilmės amerikiečių rašytojos Frances Hodgson Burnett knygos „Paslaptingas sodas“ (1911) vertimo į lietuvių kalbą (vertėjas Viltaras Alksnėnas¹) analizę.

Kūrinyms analizei pasirinktas neatsitiktinai. Frances Hodgson Burnett „Paslaptingas sodas“ laikomas viena populiariausių ir labiausiai vertinamų knygų vaikams, kartais vadinama „vaikų literatūros aukso amžiaus viršūne“ (Urba 2009, 110), parašyta vartojant bendrinės (ang. *standard*) anglų kalbos ir dialekto priešpriešą veikėjams, priklausantiems viduriniajai klasei, ir „paprastiems žmoneliams“ (Urba 2009, 111) – tarnams ir jų vaikams – charakterizuoti. Kai kurie mokslininkai (žr. Urba 2009, 111, Alsina 2012, 144, 145) netgi teigia, kad Jorkšyro dialektas šiame kūrinyje yra vienas iš veikėjų. Akivaizdu, kad šioje knygoje tarmiškai veikėjų šnekai tenka išskirtinis vaidmuo, todėl įdomu panagrinėti, kaip vertėjas dialektą perteikė vertimo kalba, kokius būdus ar strategijas rinkosi tuo tikslu.

DIALEKTAS, SOCIOLEKTAS IR BENDRINĖ KALBA

Dialekto, arba tarmės, apibrėžtis nurodo, kad tai yra tam tikrai geografinė teritorijai būdinga kalba, nuo bendrinės kalbos ir kitų dialektų besiskirianti žodynu, fonetika, morfologija ir (arba) sintakse (Zinkevičius 1994, 6). Tačiau žmonių kalbą veikia ne tik geografinė erdvė, bet ir kiti veiksniai, pavyzdžiui, socialinė klasė, amžius, stilius ar religija (žr. Weinreich 1974, 89–97, taip pat Chambers, Trudgill 1980, 67–80, cit. iš Berezowski 1997, 10). Skirtingą socialinių sluoksnių kalbą įprasta vadinti *sociolekto* arba *socialinio dialekto* terminais. Lietuvių kalbotyros terminų žodyne pastarasis apibrėžiamas kaip „[k]urios nors visuomenės dalies (klasės, luomo ar kt.) tarmė“ (Gaivenis, Keinys 1990, 189).

Šių kalbinių reiškinių sugretinimas yra nevienareikšmiškas. Lietuvių sociolingvistė Daiva Aliūkaitė (2013) teigia, kad dialektas yra geolingvistinis, o sociolektas – sociolingvistinis reiškinys, t. y. pirmasis yra horizontalus, susijęs tik su geografinė erdve, o antrasis – vertikalus, susijęs su klasine visuomenės struktūra ir kitais veiksniais (Aliūkaitė 2013, 8). Taigi atrodytų, kad dialektas ir sociolektas yra gana aiškiai atskirti vienas nuo kito. Tačiau R. A. Hudson (1996, 42) teigia, kad anglakalbėse šalyse dialektas siejamas tiek su regioniniu, tiek su socialiniu veiksniu, t. y. jie abu persikloja. O lietuvių sociolingvistikoje, D. Aliūkaitės nuomone, „dialekto ir sociolekto suplakimas“ būtų nepateisinamas (*ibid.*, 8).

Šiame straipsnyje laikomasi nuomonės, kad ir Lietuvoje dialektas glaudžiai susijęs su sociolektu, t. y. kad socialiniai veiksniai (amžius, išsilavinimas, profesija, gyve-

¹ Kęstučio Urbos slapyvardis.

namoji aplinka) daro įtaką net ir tarmiškai kalbančių žmonių šnekai, tačiau dialekto ir sociolekto skirtis nėra tokia ryški, o Anglijoje vidurinėsios klasės asmuo kalbės tik bendrine anglų kalba nepriklausomai nuo savo geografinės kilmės (Alsina 2012, 139). Pirmiausia taip yra dėl to, kad bendrinė kalba siejama su aukštesniu socialiniu statusu ir didesniu prestižu. Tai būdinga ne tik anglų, bet ir kitoms kalboms. Pavyzdžiui, atlikusios nuomonių tyrimą Lietuvos mokyklose L. Vaicekauskienė ir Ė. Sausverde teigia, kad „tarmės gali būti aukštinamos kaip nacionalinė ir etnografinė vertybė, tačiau jų vartoseną tuo pat metu ribojama dėl priskiriamos žemesnės socialinės vertės ir neigiamų stereotipų“ (Vaicekauskienė, Sausverde 2012, 1).

Kadangi dialektas yra priešinamas bendrinei kalbai, jis atsiduria greta kitų nenorminės leksikos (norminė laikant tik bendrinei kalbai būdingas ypatybes) atmainų, tokių kaip slengas, arba žargonas, nors pats apima ne tik leksiką, bet ir fonetiką, morfologiją, sintaksę. Žargonas, skirtingai nei dialektas, kuris natūraliai susiformuoja tam tikroje geografinėje erdvėje, dažniausiai ribojamoje kokių nors geografinių kliūčių (Aliūkaitė 2013, 8), apibrėžiamas kaip nenorminės leksikos pavyzdžiai, būdingi tam tikrai žmonių grupei, siekiančiai pabrėžti savo, kaip grupės, tapatybę (Gaivenis, Keinys 1990, 238).

Akivaizdu, kad žmonių kalbą veikia daugiau nei vienas veiksnys. Net ir tam tikroje geografinėje erdvėje, kuriai būdinga tam tikra tarmė, galimi įvairūs kalbos variantai, pradedant socialiniu dialektu ir baigiant žargono ar keiksmažodžių priemaišomis. Straipsnyje aptariamame kūrinyje, parašytame britų kilmės autorės, dialektas beveik visiškai sutampa su socialiniu dialektu („Paslaptingame sode“ tarmiškai šneka vien tarnai). Be to, natūralu, kad kūrinio veikėjai kartais pavartoja ir žargonizmus. Taigi skirtingos nenorminės leksikos formos tiek realiame gyvenime, tiek literatūroje persipina.

DIALEKTO FUNKCIJOS GROŽINĖJE LITERATŪROJE

Paprastai grožinėje literatūroje dialektas ir kitos nenorminės kalbos atmainos, tokios kaip sociolektas arba idiolektas (asmeninis, tik konkrečiam žmogui būdingas kalbėjimo stilius), vartojamos ne šiaip sau – jos atlieka konkrečias funkcijas. Victoria Alsina išskiria kelias tokių „lingvistinių variacijų“ funkcijas. Pirmą ir akivaizdžiausią funkcija – dialoguose nenorminė kalba vartojama kaip stiliaus priemonė, kuria siekiama sukurti realumo ir spontaniškumo įspūdį (Alsina 2012, 138). Tačiau, pasak mokslininkės, turbūt svarbesnės funkcijos yra padėti skaitytojams suvokti socialinį bei geografinį kūrinio kontekstus ir kurti veikėjų paveikslus. Be to, nenorminiai kalbos elementai yra ideologiškai žymėti: tai, kad veikėjai, kuriuos sieja panašios charakterio savybės ar vertybės, tapatinami su konkrečia geografine ar socialine kilme, kuria įvairias „istorines,

socialines, politines ir ideologines reikšmes“ (Alsina 2012, 138). Be to, dialektas arba sociolektas gali atlikti atribojimo funkciją: atriboti tarmiškai šnekančių veikėją nuo bendrine kalbančių veikėjų ar, retais atvejais, tarmiškai kalbantį pasakotoją nuo skaitytojo ir visų kitų veikėjų, kalbančių bendrine kalba (plg. Määttä 2004, 320, Traugott 1981, 319, cit. iš Alsina 2012, 138.).

„Paslaptigame sode“ Jorkšyro dialektu kalba tik darbininkų klasės atstovai, tarmiškai prabylantys tik dialoguose – taip knygoje kuriamas gyvos ir spontaniškos kalbos įspūdis. Šie veikėjai atribojami, atskiriami nuo veikėjų, priklausančių viduriniajai klasei ir kalbančių bendrine anglų kalba ir, be kita ko, pasižyminčių kitokiomis charakterio savybėmis nei kalbantieji dialektu. Galima teigti, kad tai, jog tarmiškai šnekančius darbininkų klasės veikėjus kūrinyje sieja tokios teigiamos savybės kaip paprastumas, blavius mąstymas ar gera sveikata, perteikia knygos autorės idėjas ir romantizuotą pasaulėvaizdį.

DIALEKTO FUNKCIJŲ PERTEIKIMAS VERTIME

Nagrinėjant dialekto vertimo problematiką ir siejant ją su dialekto funkcijomis tekste pravartu remtis vertimo teoretikų funkcionalistų, pavyzdžiui, Katharinos Reiss, teorija. Ji grindžiama nuostata, kad vertimas – tai komunikacijos procesas, kurio tikslas – vertimo kalba atkurti tekstą, funkciškai ekvivalentišką tekstui, sukurtam originalo kalba (Gonzales 2003, cit. iš Černiuvienė 2013, 110). Šiame procese vertėjas tampa „antruoju reiškėju“, arba tarpininku (*ibid.*, 110). Todėl analizuodamas ketinamą versti tekstą vertėjas turėtų išsiaiškinti, kokią pagrindinę mintį skelbia kūrinio autorius ir kokiais būdais ją perteikia.

Vertėjui svarbu atsižvelgti ir į potencialių skaitytojų ratą. Jei verčiama vaikų literatūra, kaip nagrinėjamo kūrinio atveju, reikia atsižvelgti ir į vaikų amžiaus grupę, kuriai skirtas verčiamas kūrinys. Kuo vaikas jaunesnis, tuo laisviau gali būti verčiama (plg. Landers 2001, 108), todėl vaikų literatūros vertėjas turi kiek daugiau laisvės panaikinti originalo kalbos realijas, kurių vaikai gali nesuprasti, jų neapsunkindamas perteklinėmis originalo kalbos ypatybėmis, tuo labiau kad vaikai apskritai labiausiai domisi tuo, kas jiems pažįstama ir artima. Todėl dialektas, kaip vaikams potencialiai ne itin įdomus ir nesuprantamas kūrinio bruožas, verčiant galėtų būti pakeistas bendrine kalba ir dėl to jaunieji skaitytojai pernelyg nenukentėtų. Tačiau reikia atkreipti dėmesį į kūrinio registrą, stilių, vertimo tikslumą ir panašius aspektus (*ibid.*, 106). Norint juos išlaikyti vertimo kalboje visų sudėtingesnių reiškinių neutralizuoti nereikėtų.

Darant prielaidą, kad tarmišką šneką kūriniuose autoriai vartoja neatsitiktinai, kaip „Paslaptigame sode“, svarbu bent dalį dialekto apraiškų pasirinktu būdu perteikti, visiškai jo neeliminuoti, nes gali nukentėti kūrinio registras, stilius ir galiausiai pati kūrinio mintis.

DIALEKTO VERTIMO BŪDAI

Dialekto vartojimas grožiniuose kūriniuose yra viena iš stiliaus priemonių, kuri, kaip jau aptarta, gali atlikti įvairias funkcijas, pradedant nuo gyvumo išpūdzio kūrimo iki ideologinių reikšmių suteikimo. Todėl atrodo svarbu prieš verčiant į tai atkreipti dėmesį, įvertinti, ar kūrinyje dialektas yra tik geografinė nuoroda (tai pasitaiko itin retai), o gal turi ir kitų funkcijų bei atspalvių (pvz., sociolektinių). Nuo to priklausys, ar, siekiant perteikti vieną ar kitą funkciją, stilių ir viso kūrinio prasmę, dialektą reikia perteikti kaip tokį, ar užtektų jį neutralizuoti ir kūrinys dėl to nenukentėtų.

Kai kurie teoretikai ir vertėjai, pavyzdžiui, C. E. Landersas, teigia, kad dialektas yra neatsiejamas nuo tam tikro laiko ir erdvės, nuo konkretaus regiono arba istorinio laikotarpio, todėl versdami tarmišką šneką vertėjai jos neturėtų perteikti jokių konkrečiu vertimo kalbos dialektu (Landers 2001, 117). Taip yra todėl, kad originalo kalbos dialektas geografiškai ir kultūriškai susijęs su konkrečia terpe, kuri vertimo kalbos kultūroje neegzistuoja (*ibid.*, 117). Tarkime, škotų tarme parašyto kūrinio, kurio veiksmas vyksta Glazge, verčiant nepatartina perteikti žemaičių tarme, nes veiksmas tebevyktų Škotijoje, tačiau veikėjai kalbėtų tai vietai nebūdinga kalba. Žemaičių tarmė, vartojant Lawrence'o Venuti terminą, vertimą artintų lietuvių kalbos kultūrai, jį savintų ir jame atsirastų ryškus vietos kultūros likutis (Venuti 2004, 484). Dėl to skaitytojai galbūt taip susitelktų į gerai pažįstamą tarmę ir jos sukeliamas asociacijas, jos atskleidžiamą intertekstualumą, kad atsirastų tikimybė, jog tai iškreips kūrinio suvokimą ir bus nuolta nuo originalo intencijos. Pasak C. E. Landerso, tokie sprendimai nepasiteisina, nes, nepaisant to, kad taip išverstas kūrinys gali „maloniai skaitytis“, šis elementas, t. y. konkretus vertimo kalbos dialektas, gerokai skiriasi nuo originale vartojamos kalbos atmainos ir turi didelį vertimo kalbos ir kultūros reikšmių bagažą (Landers 2001, 117).

Tiesa, C. E. Landersas užsimena, kad vertėjas dialektą gali mėginti perteikti vietomis pridėdamas bendro pobūdžio tarmiškų žymiklių (pavyzdžiui, nurodančių tam tikras veikėjo tarimo ypatybes arba vartojamą šnekamosios kalbos leksiką). Tačiau galiausiai jis primena, kad dialekto vertimas – vienas sunkiausių grožinės literatūros vertėjui tenkančių uždavinių, ir pataria apskritai vengti jį versti: „[vieno dialekto] pakeitimas „ekvivalentišku“ dialektu iš anksto pasmerktas nesėkmei. Geriausias patarimas bandantiems versti dialektą: nedarykite [to]“² (*ibid.*, 117).

Nepaisant siūlymų dialekto neversti, nemažai vertėjų vis dėlto renkasi jį perteikti. Kaip tai daryti, kokius vertimo būdus rinktis, yra gana keblus klausimas, į kurį atsaky-

² Substitution of an ‚equivalent‘ dialect is foredoom to failure. The best advice about trying to translate dialect: don't. (Landers 2001, 117).

mo ieško vertimo teoretikai. Pavyzdžiui, Leszekas Berezowskis (1997, 49–87) išskiria tokius galimus dialekto vertimo būdus:

- 1) neutralizacija (angl. *neutralization*) – kai versdamas kūrinį vertėjas sumažina dialekto žymiklių skaičių ir juos pakeičia vertimo kalbos norminiais atitikmenimis. Tokiu atveju verčiama du kartus: iš originalo kalbos dialekto į bendrinę kalbą ir iš originalo bendrinės kalbos į vertimo kalbą. Pasirinkęs šį vertimo būdą vertėjas pirmenybę teikia kūrinio turiniui, o ne stiliui;
- 2) leksikalizacija: kaimiškoji, šnekamoji, diminutyvinė ir dirbtinoji (angl. *lexicalization: rural, colloquial, diminutive, artificial*), t. y. kai paliekama šiek tiek daugiau dialekto žymiklių, tačiau jie apsiriboja žodyno lygmeniu. Tokiu atveju vertėjas stengiasi išlaikyti kūrinio formą. Kaimiškoji leksikalizacija – kai vartojami su kaimo vietovėmis siejami žodžiai; šnekamoji – kai sustiprinamas socialinis kalbos aspektas, pavyzdžiui, verčiama šnekamąja kalba, kuri gali rodyti ir atitinkamą socialinį statusą; diminutyvinė – kai verčiama diminutyvais, kurie kartais vartojami vaikų ir senelių kalbai charakterizuoti, taip pabrėžiant, pavyzdžiui, pirmųjų nekaltumą ir antrųjų švelnumą; dirbtinoji – kai dialekto požymiai išgalvojami. Pastarosios leksikalizacijos pavyzdys galėtų būti Anthony Burgesso romano „Prisukamas apelsinas“ (1962), parašyto paties autoriaus sukurta nadsat kalba, kuri yra apibūdinama kaip rusų kalbos ir britų *Cockney* dialekto mišinys, vertimas. Anot L. Berezowskio, versdamas į lenkų kalbą vertėjas jį išvertė pats sukurdamas dirbtinę kalbą (Berezowski 1997, 59). Lygiai taip pat elgėsi ir Saulius Dagys, „Prisukamo apelsino“ vertėjas į lietuvių kalbą;
- 3) dalinis vertimas (angl. *partial translation*) – svetimžodžiai, pavyzdžiui, prancūziški ar vokiški žodžiai angliškame originale, paliekami neišversti, kai jie nurodo veikėjo gimtąją kalbą (t. y. kai tie žodžiai jiems išsprūsta netyčia);
- 4) transliteracija (angl. *transliteration*) – užsienietiški žodžiai neverčiami, tačiau perrašomi grafiškai, t. y. rašoma taip, kaip tariama;
- 5) „kalbos defekto“ būdas (angl. *speech defect*) – stengiamasi perteikti nenorminį veikėjų tarimą (plg. „akių dialektą“ toliau). Tačiau, pasak L. Berezowskio, išvertus šiuo būdu, tai gali būti supainiota su asmeninėmis veikėjų kalbos ypatybėmis, pavyzdžiui, šveplavimu, o ne palaikyta dialektu;
- 6) reliatyvizacija (angl. *relativization*) – dalinis dialekto neutralizavimas ir jo perteikimas vien verčiant kreipinius, titulus ir kitus socialinius santykius ar statusą nurodančius žodžius. Šiuo vertimo būdu labiausiai stengiamasi pabrėžti socialinę veikėjų hierarchiją;

- 7) pidžinizacija (angl. *pidginization*) (pidžinas – iš įvairių kalbų sudaryta, supaprastintos sandaros ir riboto žodyno kalba (terminai.lt). Vienas pidžino pavyzdžių: angliškas sakinytis „Have you eaten?“ („Ar pavalei (-ėte):“) vienu iš Nigerijoje vartojamų pidžinų, *Wafi*, skamba taip: „You don lem?“ Taigi taikant šį vertimo būdą galima versti jau egzistuojančiu pidžinu arba bendrinę kalbą užrašyti taip, kaip stereotipiškai įsivaizduojama, kad ja kalba negimtakalbiai;
- 8) vertėjo sukurta kalba (angl. *artificial variety*) – vertimo kalbos gramatikos ir rašybos pagrindus atitinkantys vertėjo sukurti žodžiai. Tačiau, C. E. Landerso nuomone, vertėjui pačiam išgalvojant dialektą rizikuojama dar labiau nei jį keičiant konkrečiu vertimo kalbos dialektu, nes toks variantas gali atstumti daugelį skaitytojų, kelti juoką ir būti sunkiai skaitomas (Landers 2001, 117);
- 9) vertimas šnekamąja kalba, arba kolokvializmais (angl. *colloquialization*). Tokiu atveju šnekamąja kalba daugiausia keičiama leksika, vartojama šnekamosios kalbos sintaksė. Pasak L. Berezowskio, taip verčiant atsisakoma originalo tekste esančio geografinio lygmens, tačiau išryškintas jo socialinis lygmuo. Verčiant tekstą labiausiai paplitusia nenorminės kalbos atmaina mažėja tikimybė, kad jos konotacijos viršys teksto originalo kalba reikšmes, todėl tai gana saugus vertimo būdas;
- 10) rustikalizacija (angl. *rusticalization*) – verčiant vartojama konkreti tarmė / šneka. Dėl šio vertimo būdo kylančios diskusijos aptartos šio skyrelio pradžioje.

Analizuojant „Paslaptingame sode“ vartojamo dialekto pavyzdžius ir jų vertimus, pagrindinės vertimo tendencijos įvardijamos pasitelkiant aptartus L. Berezowskio terminus. Ypač pravartūs yra tokie terminai kaip neutralizacija, vertimas šnekamąja kalba, leksikalizacija ir pan.

DIALEKTO POŽYMIAI IR JŲ ŽYMIKLIAI RAŠY TINĖJE KALBOJE

Kaip jau minėta, dialektai nuo bendrinės kalbos gali skirtis visuose keturiuose kalbos lygmenyse, t. y. jie gali skirtis fonetiniais, leksiniais, morfologiniais ir sintaksiniais požymiais. Tekste jie perteikiami tam tikrais būdais. Juos galima pavadinti atitinkamų požymių žymikliais. Atsižvelgiant į šių požymių žymiklius, galima klasifikuoti literatūros kūrinyje pavartotus dialektizmus.

- Fonetiniai dialekto požymiai nustatomi pagal nenorminį tarimą. Anglų kalboje jų žymikliais gali būti nenorminiu būdu sutrumpinti žodžiai, rašomi su apostrofu: *o'* (of), *th'* (the), *waitin'* (waiting), *crep'* (crept) ir t. t. (plg. Balhorn (1998, 55, cit. iš Sommer 2008). Į šią kategoriją įeina ir „akių dialektu“, arba „regimuoju dialektu“, užrašyti žodžiai. Anglų kalboje taip apibūdinamas bendrinės kalbos

žodžių užrašymas nenormine rašyba, pavyzdžiui, *fur* (for), *tu* (to), *frum* (from) ar *wuz* (was). Patys žodžiai priklauso bendrinei kalbai, bet jie tiesiog užrašyti kitaip, negu yra priimta. Ištarę juos garsiai girdime, kad jie skamba taip pat, kaip ir užrašytieji įprastai (Sommer 2008). Lietuvių kalboje fonetiniais žymikliais gali būti laikomas žodžių trumpinimas numetant priebalsius, pavyzdžiui, *a* (ar), *i* (ir) ir kt. Priklausomai nuo regiono gali kisti priebalsių (*ciek* vietoje *tiek* arba *medzei* vietoje *medžiai*) arba balsių (*dūna* vietoje *duona* ar *bruolis* vietoje *brolis*) tarimas.

- Leksiniai dialekto požymiai – tai į bendrinės kalbos rėmus netelpančių žodžių vartojimas, tekstą papildant aprašomai vietai ar šnekamajai kalbai būdingais pasakymais, pavyzdžiui, prancūzams būdingu *quoi*, kuris yra pridedamas sakinio gale, ar Londono jaunimo vartojamu *innit* (isn't it), jorkšyrietiški *allus* (always) arba *mun* (must), lietuvių kalboje – žemaitiškas *smagus* reikšme *sunkus*, *kūlis* reikšme *akmuo*, *atšlaimas* reikšme *kiemas* ir pan.
- Morfologiniai dialekto požymiai yra susiję su žodžių daryba, veiksmažodžių asmenavimu, daiktavardžių linksniavimu ir kt. Anglų kalboje morfologinius dialekto žymiklius galima atpažinti pagal nenorminę būdvardžių aukštesniojo ir aukščiausiojo laipsnio darybą (pvz.: *curiousest* vietoje „the most curious“), kitokios veiksmažodžio formos, nei įprasta bendrinėje kalboje, derinimą su daiktavardžiu (pvz.: *we has* vietoje „we have“), vienaskaitos trečiojo asmens veiksmažodžio galūnės -s neišlaikymą (*he go* vietoje „he goes“) ir kt. Lietuvių kalboje svarbiausi morfologiniai žymikliai yra bendrinei kalbai nebūdingos žodžių galūnės arba jų „nukandimas“: miškuosna, *tur* vietoje „turi“, *norėj* vietoje „norėjo“, *kasinėj* vietoje „kasinėja“, *akėčia* vietoje „akėčios“ ir pan.
- Sintaksiniai dialekto požymiai – nenorminė žodžių tvarka sakinyje, pavyzdžiui, *Makin' up to th' women-folk just foe vanity* (Burnett 2012, 109) vietoje „*He is making up to the women-folk just for vanity*“ (*Gerinasi prie moteriškių iš puikybės* (Burnett 2011, 100); nenorminis linksnių vartojimas, pavyzdžiui, *nėra kas duoda* vietoje „*nėra ko duoti*“; nenorminis žodžių junginių ir sakinių sudarymas, pavyzdžiui, *Tha'st old enough to be learnin' thy book a good bit now* (Burnett 2012, 64) vietoje „*You are old enough to learn much from your books*“ (*Tu jau gan didelė, gali daug ko gero išmokti iš savo knygų* (Burnett 2011, 59) ir pan.

Rašytojai kartais skiria dėmesį vien tik ritmui ir vartojamiems žodžiams, o juos užrašo taisyklinga kalba, t. y. nevarijuoja tarimo. Anot Michaels (2005, cit. iš Sommer 2008), daugumą dialektų galime atpažinti ne tiek iš tarimo, kiek iš žodžių tvarkos, sakinių ritmo. O paprasčiausias būdas verčiant dialektą – tiesiog pasakyti, kad kūrinio veikėjai kalba dialektu, tačiau tekstą rašyti bendrine kalba. Žinodami, kad veikėjai kalba tarmiškai, skaitytojai turėtų savaime įsivaizduoti, kaip tai skamba realybėje.

EMPIRINIS DIALEKTO VERTIMO TYRIMAS.
TYRIMO METODOLOGIJA

Dialekto vartojimo atvejai originalo tekste nustatyti atsižvelgiant į pirmiau aprašytus dialekto žymiklius. Visi pavyzdžiai surinkti į dvikalbį anglų ir lietuvių kalbų tekstyną, kurį sudaro 2074 pavyzdžiai anglų kalba ir tiek pat jų vertimo atitikmenų lietuvių kalba. Atlikta kiekybinė surinktų pavyzdžių analizė: apskaičiuotas skirtingoms kategorijoms priskiriamų vertimo žymiklių skaičius originalo tekste ir jo vertime į lietuvių kalbą ir kokią procentinę pavyzdžių dalį jie sudaro (žr. 1 lentelę).

Lentelėje pateikiami rezultatai gauti suskaičiavus visus originalo tekste rastus dialekto žymiklius. Jie nustatyti remiantis žodynais ir kita pagalbine medžiaga, kuri padėjo atskirti tarmybes nuo šnekamosios kalbos vartojimo atvejų. Tačiau tai padaryti ne visuomet paprasta ir yra tikimybė, kad kai kurie dialekto žymikliai buvo neatpažinti arba į šį skaičių pateko ir kitų nenorminės kalbos pavyzdžių – tiesiog pasenusių ar jau minėtų šnekamosios kalbos žodžių, kurie nėra tarmybės. Todėl kiekybinės analizės rezultatuose galima tam tikra paklaida, tačiau, nepaisant to, jie nurodo bendras tendencijas.

Analizuojant vertimą į lietuvių kalbą nebuvo apsiribota tik konkrečių dialekto žymiklių atitikmenimis, nes vertėjas kai kurių elementų išversti tiesiog negalėjo (pavyzdžiui, anglų kalbos artikelių variacijų), todėl taikė įvairias kompensacijas. Nustatyti, ką kuri forma kompensuoja, beveik neįmanoma, todėl buvo skaičiuojami visi vertimo kalboje pavartoti dialekto žymikliai.

Kaip dar vieną iš tyrimo metodikos aspektų galima paminėti asmeninį susirašinėjimą su knygos vertėju V. Alksnėnu (K. Urbos slapyvardis). Atsakydamas į pateiktus klausimus vertėjas padėjo įvertinti kai kuriuos pasirinkimo atvejus ir patvirtinti arba paneigti suformuluotas išvadas.

1 lentelė. Dialekto žymiklių pasiskirstymas „Paslaptingo sodo“ originale ir jo vertime į lietuvių kalbą (vnt. ir proc.)

	Originalas	Vertimas į lietuvių kalbą
Fonetiniai	1301 (63 %)	110 (35 %)
Leksiniai	442 (21 %)	184 (58 %)
Morfologiniai	261 (13 %)	16 (5 %)
Sintaksiniai	70 (3 %)	7 (2 %)
Iš viso:	2074	317

Kaip matyti iš lentelėje pateiktų duomenų, originalo tekste daugiausia buvo fonetinių dialekto žymiklių – jie sudaro 63 proc. visų pavyzdžių. Antroje vietoje – leksi-

niai žymikliai, trečioje – morfologiniai, o mažiausiai užfiksuota sintaksinių žymiklių – tik 3 proc.

Vertime į lietuvių kalbą yra maždaug šešis kartus mažiau dialekto žymiklių nei originale. Tarp jų daugiausia leksinių dialekto žymiklių, o fonetiniai – antrieji pagal gausumą. Toliau rezultatai panašūs: morfologinių žymiklių šiek tiek daugiau nei sintaksinių.

Iš šių rezultatų matyti, kad V. Alksnėnas didžiąją dalį dialekto žymiklių neutralizavo (kai kurių išversti jis ir negalėjo dėl sisteminių kalbų skirtumų, pvz., artikelių vartojimo). Į šį skaičių neįskaičiuota ir didžioji dalis vertėjo gausiai vartotų šnekamajai kalbai būdingų žodžių formų su „nukąstomis“ galūnėmis (*visad, niekad* ir kt.). Neskaičiuotos tos formos, kurios įtrauktos į Dabartinės lietuvių kalbos žodyną ir nėra pažymėtos kaip tarmybės ar kita nenorminė leksika. Tačiau kiti sutrumpinti žodžiai (*tur, nežin, yr* ir pan.) buvo skaičiuojami, nes, nors ne visi jie įtraukti į žodynus, o išsiaiškinti, kokiai kategorijai jie priskiriami, ne visada pavyko, jie nėra vartojami bendrinėje kalboje, todėl sudaro tarmiškos kalbos įspūdį.

Remiantis aprašytais teorijomis toliau nagrinėjama, kokius dialekto vertimo būdus rinkosi knygos vertėjas į lietuvių kalbą.

ANGLŲ KALBOS (JORKŠYRO) DIALEKTO VERTIMO Į LIETUVIŲ KALBĄ BŪDAI

Fonetinių žymiklių perteikimas į lietuvių kalbą

Kaip matėme 1 lentelėje, fonetiniai žymikliai originalo kalboje vartojami labai gausiai, todėl panašaus rezultato tikėtasi ir vertime. Tačiau gauti rezultatai rodo, kad fonetinius dialekto žymiklius vertėjas visiškai neutralizavo, juos versdamas bendrine, nežymėta kalba. Vietomis netgi, galima sakyti, sustiprino kalbos literatūriškumą, plg: (2a) „[...] for all you're so yeller“ išvertė kaip (2b) „[...] na, galbūt tik šiek tiek geltonesnė“ (žodis *yeller* – „akių dialektu“ užrašytas bendrinės anglų kalbos žodis *yellow*). Taip pat plg. kitus pavyzdžius (1–5) lentelėje. Tarmiškumo praradimas nebuvo kompensuojamas.

Originalas Jorkšyro dialektu	Vertimas į lietuvių kalbą
1a) <i>'Mrs Medlock gave me th' place out o' kindness.'</i> (p. 30)	1b) – Tai ponija Medlok davė man šia vietą, grynai iš kilniadvasiškumo. (p. 30)
2a) <i>'An' there you was,' disappointedly, 'no more black than me – for all you're so yeller.'</i> (p. 32)	2b) Ir kaip nusivyliau, kad tu nė kiek ne juodesnė už mane – na, galbūt tik šiek tiek geltonesnė . (p. 33)

Originalas Jorkšyro dialektu	Vertimas į lietuvių kalbą
3a) ‘Well, she’s that sensible an’ hard workin’ an’ goodnatureed an’ clean that no one could help likin’ her whether they’d seen her or not. When I’m goin’ home to her on my day out I just jump for joy when I’m crossin’ the moor.’ (p. 75)	3b) – Taip, ji tokia jautri ir darbšti , tokia nuoširdi ir švari , kad niekas negali jos nemėgti – nesvarbu, ar yra matęs, ar ne. Kai einu namo pas ją per laisvą dieną, aš tiesiog šokinėju iš džiaugsmo, kirsdama viržynę . (p. 68)
4a) ‘Wait till th’ spring gets at ‘ em – wait till th’ sun shines on th’ rain and th’ rain falls on th’ sunshine an’ then tha’ll find out.’ (p. 113)	4b) – Reikia palaukti, kol jas palytės pavasaris . Palaukti, kol nušvis saulė ir pradės lyti , kol ims lyti su saule , – tada ir suprasi. (p. 104)
5a) ‘He’d been out of his head an’ she was talkin’ to th’ nurse, thinkin’ he didn’t know nothin’ , an’ she said: «He’ll die this time sure enough, an’ best thing for him an’ for everybody.» (p. 171)	5b) – Jis buvo be sąmonės, o ji kalbėjosi su aukle, galvodama , kad jis nieko nesupranta. Ji sako: „Šį kartą tikrai mirs, ir tai bus geriausia ir jam, ir visiems kitiems.“ (p. 159)

Leksinių žymiklių vertimas į lietuvių kalbą

Iš surinktų duomenų (žr. 1 lentelę) matyti, kad V. Alksnėnas tarmiškai šnekaiper teikti dažniausiai rinkosi leksinius žymiklius. O originalo tekste jie buvo antri pagal gausumą. Vis dėlto vertimo pavyzdžiai rodo, kad originalo leksiniai žymikliai vertime dažniausiai neutralizuojami, kaip 8b pavyzdyje, nes vertėjui svarbiausia – neapkrauti teksto vaikams nesuprantamomis tarmybėmis.

Originalas Jorkšyro dialektu	Vertimas į lietuvių kalbą
6a) ‘Well enow . Th’ carriage is waitin’ outside for thee .’ (p. 22)	6b) – Gan gera . Vežims tenai lauk jūsų . (p. 23)
7a) ‘Listen to th’ wind wutherin’ round the house,’ she said. ‘You could bare stand up on the moor if you was out tonight.’ (p. 58)	7b) – Paklausk, kaip vėjas raunasi aplink namą, – pasakė ji. – Vargiai, ar išstovėtum viržynėje, jeigu dabar ten būtum. (p. 53)
8a) ‘Well’, said Martha [...] ‘it’s time tha’ should learn. Tha’ cannot begin younger. It’ll do thee good to wait on thysen a bit.’ (p. 31).	8b) – Na, ką gi, – pasakė Marta [...]. – Pats laikas šito išmokti, jei jau negalėjai anksčiau. Visai nieko pačiai šiek tiek apsitarnauti . (p. 31).
9a) ‘Mother’s a good-tempered woman but she gets fair moithered .’ (p. 62).	9b) – Mūsų mama gero būdo, bet ji labai pavargsta . (p. 57)
10a) ‘ Tha’ was right,’ he said. ‘A gardener couldn’t have told thee better. They’ll grow now like Jack’s bean-stalk. They’re crocuses an’ snowdrops, an’ these here is narcissuses,’ turning to another patch, ‘an’ here’s daffydowndillys .’ (p. 128).	10b) – Visai gerai padarei , – ištarė jis. – Nė sodininkas geriau tav neišmokytų. Dabar jie užaugs kaip pupų kelmas. Tai krokai ir snieguolės, o čia narcizai, į kitą plotą besukantys. O čia vėl narcizų keras. (p. 118)

Aptariant pavyzdžius, galima paminėti, kad originalo kalboje ypač daug tarminių įvardžių (*thee, thysen, tha'*). Vertime jokios senosios formos nevertojamos, nors jų yra ir lietuvių kalboje (pavyzdžiui, *ašen, tujen, jodvi abidvi...*). Vieną tarmišką įvardį *thee* (tave, tau) (žr. 10a) vertėjas perteikė tarmišku įvardžiu *tav*. Išanalizavus tekstyną, matyti, kad šiame vertime šis tarmiškas žodis buvo vienas dažniausiai pasikartojančių dialekto žymiškių. (6a) pavyzdyje vartojamą žodžių junginį *well enow* (*enow* – archajiška žodžio *enough* forma) vertėjas perteikė tarmiškai, numesdamas žodžių galūnes: „Gan gera“.

Anglų kalbos dialektui būdingą veiksmažodį *wutherin'* (7a) būtų galima versti *siaučia* arba *ūbauja*, nors tai ir nėra tarmybės. V. Alksnėnas jį išvertė sukurdamas naują žodžių junginį: vėjas *raunasi*. Todėl, vartojant L. Berezowskio terminą, galima sakyti, kad vertėjas šiuo atveju pasirinko dirbtinėsios leksikalizacijos vertimo būdą.

Kitas tarmiškas veiksmažodis *moithered* (9a), kurio sinonimais pateikiami žodžiai *bothered, bewildered* (suerzintas, kam kas nors iškvaršino galvą ar įsipyko), į lietuvių kalbą išverstas bendrinės kalbos žodžiu *pavargsta*, t. y. neutralizuotas.

Paskutiniame (10a) pavyzdyje daiktavardis *daffydowndillys* yra žymėtas daiktavardžio *daffodil* (narcizas) variantas. Vertimą į lietuvių kalbą apsinkina tai, kad ištraukoje pavartotas ir žodis *narcissuses*, ir *daffydowndillys*. Lietuviškai jie reiškia tą patį, nes bent jau kasdienėje kalboje neišskiriame skirtingų narcizų rūšių (tikriausiai to neverta daryti ir vaikams skirtoje knygoje). Vertėjas priėmė sprendimą pakartoti žodį *narcizas* du kartus, nors angliškai buvo pavartoti du skirtingi žodžiai.

Morfologinių žymiklių vertimas į lietuvių kalbą

Kaip matėme 1 lentelėje, morfologiniai dialekto žymikliai buvo trečias pagal populiarumą vertėjo pasirinkimas, bet tokių išsaugoto morfologinio dialektizmo atvejų nedaug. Keletas atvejų pateikta lentelėje toliau (11–14). Pavyzdžiui, knygoje labai dažnai pasitaikančią nenorminę įvardžio *you* formą *tha'* su vienaskaitos trečiojo asmens veiksmažodžio forma (pavyzdžiui, *does*) V. Alksnėnas perteikė dalelyte *a* (ar) („A tu nežinai?“) (žr. 12b). Jis pakeitė žymiklio kategoriją (morfologinis žymiklis virto fonetiniu), bet tokiu būdu buvo išsaugota tarmybė. Kitur panašaus pobūdžio žymiklį (*we + was*) vertėjas neutralizavo. Tokį pat sprendimą priėmė ir versdamas būtojo laiko dalyvio formą *wove*, pavartotą vietoje būtojo laiko dalyvio formos *woven* (13a, plg. 13b).

Daiktavardžių junginys *butcher boy* vietoje įprasto *butcher's boy* (praleistas posesyvas) taip pat buvo išverstas neutralizuojant ir virto fraze *mėsininko sūnus*. Neutralizuotas buvo ir dvigubas neiginys „there doesn't seem to be no need“, kuris bendrinėje

anglų kalboje laikomas netaisyklingu (turėtų būti „there doesn't seem to be any need“ arba dar įprastesnis variantas būtų „there seems to be no need“) – vertėjas išvertė kaip įprasta bendrinėje lietuvių kalboje, taip jį neutralizuodamas. Tą patį jis padarė ir su likusiais pavyzdžiais.

Originalas Jorkšyro dialektu	Vertimas į lietuvių kalbą
11a) ‘Eh! you should see ‘em all,’ she said. ‘There’s twelve of us an’ my father only gets sixteen shilling a week. (p. 36)	11b) – E-e! Tau reikėtų juos visus pamatyti! – sakė ji. –Mūsų yra dvylika, o mano tėvas per savaitę teuždirba šešiolika šilingų . (p. 35)
12a) ‘ Doesn’t tha’ know? He’s a robin redbreast, an they’re th’ friendliest, curiousest birds alive. (p. 46)	12b) – A tu nežinai? Tai liepsnelė raudonkrūtinė. Jie patys draugiškiausi, smalsiausi paukšteliai iš visų. (p. 43)
13a) ‘Tha’ an’ me are a good bit alike,’ he said. ‘ We was wove out of th’ same cloth.’ (p. 48)	13b) – Tai mes abu labai panašūs, – pasakė jis. – Iš to paties siūlo nuausti . (p. 45)
14a) ‘We’ll put the money in th’ envelope an’ I’ll get th’ butcher boy to take it in his cart.’ (p. 104)	14b) – Na, įdėk pinigų į voką, ir aš įduosiu mėsaininko sūnui , tegu pasiima į savo vežimaitį. (p. 95)
15a) ‘Eh!’ he said, [...] ‘there doesn’t seem to be no need for no one to be contrary when there’s flowers an’ such like, an’ such lots o’ friendly wild things runnin’ about makin’ homes for themselves, or buildin’ nests an’ singin’ an’ whistlin’, does there?’ (p. 132)	15b) – E-e! – nutęsė jis [...]. – Man atrodo, kad niekas neturėtų būti pasišiaušėlis, kai yra tokių gražių gėlių . Ir ties daug mielų laukinių žvėrelių aplink laksto, sau namus kuriasi arba lizdus suka, čiułba, švilpauja. Ar ne? (p. 121)

Iš aptartųjų pavyzdžių matyti, kad ir morfologinius žymiklius vertėjas daugiausia rinkosi neutralizuoti. Tiesa, vieną jų perteikė kitos – fonetinės – kategorijos žymikliu.

Sintaksinių žymiklių vertimas į lietuvių kalbą

Surinkti pavyzdžiai rodo, kad V. Alksnėnas sintaksinius dialekto žymiklius rinkosi taip pat retai kaip ir „Paslaptingo sodo“ autorė. Tačiau reikia pažymėti, kad nors lietuvių kalbos sintaksė yra laisvesnė nei anglų kalbos, ja varijuoti taip, kad skambėtų tarmiškai, bet neprimintų, tarkime, šiuolaikinio miesto jaunimo kalbos, gana sudėtinga. Todėl sintaksinių dialekto požymių neutralizavimas verčiant į lietuvių kalbą ir jų kompensavimas kitais būdais atrodo dar natūralesnė strategija negu kitų žymiklių atveju, žr. 16–19 pavyzdžius.

Originalas Jorkšyro dialektu	Vertimas į lietuvių kalbą
16a) There's gardens enough. (p. 20)	16b) Pakankamai daug vietos soduose. (p. 21)
17a) Seems like there's neither master nor mistress except Mr Pitcher and Mrs Medlock. (p. 30)	17b) Atrodo , lyg jie neturi nei šeimininko, nei šeimininkės, išskyrus poną Pičerį ir ponią Medlok. (p. 30)
18a) 'Aye, ' he answered, 'that I do. It'll work same as th' seeds do when th' sun shines on 'em.' (p. 294)	18b) – Aje, – atsakė Dikenas, – aš tikrai tikiu. Bus lygiai taip pat kaip su sėklomis, kai jas saulė pašildo. (p. 274)
19a) ' Ax pardon – ax pardon , sir,' answered Ben touching his forehead in salute.' (p. 300)	19b) – Ak, persiprašau, persiprašau , sere, – atsakė Benas, kilsteldamas ranką saliotui [...]. (p. 279)

Pavyzdžiui, nenorminę žodžių tvarką (16a) pavyzdyje *There's gardens enough* (= *There is enough [space] in the gardens*) į lietuvių kalbą vertėjas perteikė įprasta (taisyklinga) žodžių tvarka, taigi ši sintaksinį dialekto žymiklį neutralizavo.

(17a) pavyzdyje prieš veiksmažodį *seems* trūksta įvardžio *it*. Tai taip pat reiškia, kad visam sakiniui trūksta veiksnio – bendrinėje anglų kalboje toks praleidimas yra klaida. Bendrinėje lietuvių kalboje, priešingai, tai visiškai įprasta, todėl *seems* išversdamas kaip *atrodo* dialekto žymiklį V. Alksnėnas neutralizavo.

Lentelėje paskutinis (19a) pavyzdys – *ax pardon*, kurį sudaro kelios skirtingos dalys. Visų pirma *ax* – nenorminė, nuo viduramžių išlikusi ir iki šių dienų kartais vartojama veiksmažodžio *ask* (prašyti) forma. Be to, pagal bendrinės kalbos taisykles frazėje trūksta poros žodelių: „[I] ax [your] pardon“ ([aš] prašau [jūsų] atleidimo, t. y. atsiprašau). Tačiau net ir visa frazė yra gana archajiška. V. Alksnėnas pasirinko žargoniškai vartojamą veiksmažodį *persiprašau* ir pasiekė norimą efektą. Lietuvių kalbos sintaksė neutrali.

PASAKOJIMO RAIDAI SVARBIŲ PAVYZDŽIŲ VERTIMAS Į LIETUVIŲ KALBĄ

Dialekto vartojimas „Paslaptingame sode“ svarbus kaip stiliaus ir prasmų kūrimo priemonė, padedanti piešti veikėjų paveikslus ir parodyti, kad, pasak šią knygą išvertusio ir nagrinėjusio K. Urbos, ypač pagrindinės veikėjos Merės „pasaulyje įvyko virsmas, branda“ (iš asmeninio susirašinėjimo su vertėju). Be kita ko, kaip jau minėta pradžioje, dialektas šiame kūrinyje pats yra tarsi veikėjas, nes pasakotojas vis primena, atkreipia dėmesį, kad veikėjai prabyla ryškesniu dialektu, arba nupasakoja, kokią įtaką jis turi. Pavyzdžiui, kartą vien klausydamosi tarmiškos Martos šnekos Merė nusiramino ir nustojo verksti (žr. Burnett 2012, 33).

Originalas Jorkšyro dialektu	Vertimas į lietuvių kalbą
20a) She spoke in broad Yorkshire in her amazement. / 'Canna' tha' dress ? she said. (p. 31)	20b) Kai dėl ko nors nustebdavo, ji visad imdavo kalbėti vietine šnekta. / – A pati sav negal apsirėdyti? (p. 31)
21a) 'Does tha' like me?' she asked. (p. 133)	21b) – Ar tav aš patinku? – paklausė ji. (p. 122)
22a) 'Aye, that we mun, ' she said (which meant 'Yes, indeed, we must'). 'I'll tell thee what us'll do first,' she proceeded, and Dickon grinned, because when the little wench tried to twist her tongue into speaking Yorkshire it amused him very much. (p. 226)	22b) – Naje, privalam, – pasakė ji (o tai reiškė: „Taip, iš tikrųjų, mes privalome“.) – Aš tav pasakysiu, ką daba padarysiu, – aiškino ji, o Dikenas šypsojosi, nes kai mažoji mergiūkštė bandydavo apversti savo liežuvį į Jorkšyro tarmę, jam būdavo linksma. (p. 209).
23a) 'It's th' wind from th' moor,' said Mary. 'It comes o' sittin' on th' grass under a tree wi' Dickon an' wi' Captain an' Soot an' Nut an' 'Shell. It's th' springtime an' out o' doors an' sunshine as smells so graidely' (p. 227)	23b) – Tai yr vėjas nuo viržynės, – pasakė Merė. – Jisai padvelkė, kad sedėjum ant žolės su Dikenu i su Kapitonu, i Suodžium, i Riešutu, i Kiautu. Ta yr pavasaris te lauکه, i saule švieči taip dideliai. “ (p. 210)
24a) 'Does tha' think,' said Colin with dreamy carefulness, 'as happen it was made loike this 'ere all o' purpose for me?' (p. 262)	24b) – Ar tav neatrodo, – svajingai susirūpinęs paklausė Kolinas, – kad visa taip pasidarė tik dėl manęs? (p. 243)

Pirmame pavyzdyje (20) pasakotojas praneša, kad Martą labai nustebino Merės klausimas, kas ją aprens, ir dėl to ji ima šnekėti vietine šnekta. Tą ji padaro nesąmoningai, nepaisydama paliepimo taip nesielti, nes Merė, naujokė Jorkšyre, gali jos nesuprasti. Kadangi pasakotojas apie tai praneša, vertėjas yra lyg ir įpareigotas tarmišką Martos šneką perteikti (tačiau galimas ir kitas variantas – tokius pasakotojo žodžius eliminuoti ir tarmiškumo neperteikti). V. Alksnėnas pasirinko pirmąjį variantą. Jis tiesiogiai tarmiškai išvertė visus šio pavyzdžio dialekto žymiklius ir papildė sakinį, be kita ko, bendrinėje kalboje nevartojama tarmybe *apsirėdyti*. Taip jis puikiai perteikė sakinio prasmę ir stilių.

Tačiau turbūt svarbiausia šiame kūrinyje yra perteikti jau minėtą Merės virsmą. Pirmos jo užuomazgos pasireiškė jai tarmiškai paklausus tarnaitės Martos brolio Dikeno, ar ji jam patinkanti (21a). Tą ji padarė tarmiškai būtent todėl, kad vietiniai Indijoje, kur ji anksčiau gyveno, būdavo pamaloninti, kai į juos buvo kreipiamasi jų šnekta (žr. Burnett 2012, 133). Tai buvo nelabai drąsus pirmasis bandymas, tačiau jis svarbus kūrinio vyksmui iliustruoti. V. Alksnėnas Merės bandymą perteikė tiesiogiai, pavartodamas tarmišką įvardį *tav*: „Ar tav aš patinku?“

Antrą kartą prabilusi jorkšyrietiškai, Merė kalbėjo kur kas drąsiau ir dar tarmiškiau (22a), o trečią kartą, šnekėdamasi su šeimininko sūnumi Kolinu (23a) (kuris nėra tarnas ir kalba bendrine anglų kalba), net sugebėjo jį prajuokinti ir sudominti šia šnekta. Versdamas šiuos pavyzdžius vertėjas išvertė beveik visas dialekto apraiškas, jas perteikdamas vartojo fonetinius (*i* (ir), *yr* (yra) ir kt.), leksinius (*naje* (taip, žinoma), *te* (ten), morfologinius (*privalam* (privalom), *sedėjum* (sėdėjom) ir kt.) dialekto žymiklius.

Verčiant kūrinių svarbu perteikti ir tai, kad jorkšyrietiškai prakalbo ir Merės pusbrolis Kolinus (24a). Vertėjas pirmąją jo jorkšyrietišką šneką šiek tiek neutralizavo, perteikė tik vieną dialekto žymiklį (*tav*), o likusią dalį išvertė bendrine kalba. Tačiau ji turi tam tikro literatūriškumo, tad šiek tiek pakito sakinio registras.

IŠVADOS IR APIBENDRINIMAI

Versti dialektu parašytą kūrinių labai sudėtinga pirmiausia dėl pačios dialekto prigimties. Kadangi yra apribotas tam tikra geografine erdve, dialektas jau savaime – kultūrinė realija ir kaip tokia skiriasi nuo kitų nenorminės kalbos apraiškų, pvz., slengo, žargono ar keiksmazodžių, vartojimo. Pastarieji dažnai gali būti pakeisti vertimo kalboje egzistuojančiais atitikmenimis ir atlikti tas pačias funkcijas kaip ir originalo kalboje. Tokiomis priemonėmis perteikti dialektą paprastai neįmanoma, nes, kaip nurodo Landersas (2001, 117), bet koks dialektas yra geografiškai ir kultūriškai susijęs su konkrečia terpe, todėl vieno dialekto pakeitimas kitu kuria netinkamas konotacijos ir intertekstualumą.

Vis dėlto tai nereiškia, kad vertime visais atvejais dialektas neutralizuotinas. Vertėjai turi rasti būdų kurti dialektinės šnekos išpūdį bent jau tais atvejais, kai dialektas atlieka specifines charakterių kūrimo funkcijas. „Paslaptingo sodo“ vertėjas į lietuvių kalbą išlaikė tarmišką ir bendrinę kalbą kalbančių veikėjų supriešinimą, taip išsaugodamas ir socialinį šios nenorminės kalbos vartojimo aspektą. Be to, jo vertime aiškiai jaučiama Merės bei Kolino charakterių raida brandos ir tikrosios žmogaus vertės pajautimo link. Taigi perteikdamas dialektą V. Alksnėnas perteikė ne tik autorės žodžius, bet ir jos idėjas.

ŠALTINIAI

- Burnett F. H. [1911] 2012. *The Secret Garden*. London: Vintage Books.
 Burnett F. H. 2011. *Paslaptingos sodas* (vertė Viltaras Alksnėnas). Vilnius: Alma littera.

LITERATŪRA

- Aliūkaitė D. 2013. Horizontalusis ir vertikalusis kalbos kontinuumo skaidumas: XXI amžiaus kalbėjimo variantai paprastojo kalbos vertintojo požiūriu. *Taikomoji kalbotyra* 2013 (2), www.taikomojikalbotyra.lt [žiūrėta 2016-06-30].

- Alsina V. 2012. Issues in translation of social variation in narrative dialogue. Brumme J., Espunya A. (Eds.). *The Translation of fictive dialogue*. Amsterdam, New York: Rodopi, 137–154.
- Berezowski L. 1997. *Dialect in Translation*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Černiuvienė L. 2013. *Vertimo minties raida Europoje*. Vilnius: Lodvila.
- Gaivenis K., Keinys S. 1990. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa.
- Hudson R. A. 1996. *Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Landers C. E. 2001. *Literary translation. A practical guide*. Clevedon, Buffalo, Toronto, Sydney: Multilingual Matters Ltd.
- Sommer J. 2008. Writing in Dialect in Fiction: A History and Study. <http://jennifersommer.weebly.com/jenreflecting/writing-in-dialect-in-fiction-a-history-and-study> [žiūrėta 2016-06-06].
- Urba K. 2009. *Parašyta vaikams*. Vilnius: Gimtasis žodis.
- Vaicekauskienė L., Sausverde Ė. Lietuvos tarmių rezervatas. Socialiniai ir geografiniai tarmės mobilumo ribojimai tiesioginių tyrimų duomenimis. *Taikomoji kalbotyra* 2012 (1), 1–27. www.taikomojikalbotyra.lt [žiūrėta 2017-04-03].
- Venuti L. 2004. Translation, community, utopia. Venuti L. (Ed.). *The Translation Studies reader*. London: Routledge.
- Zinkevičius Z. 1994. *Lietuvių kalbos dialektologija: vadovėlis aukštųjų mokyklų lietuvių kalbos ir literatūros specialybės studentams*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

TRANSLATING DIALECT IN FICTION: A CASE STUDY

VIKTORIJA SEMĖNAITĖ, NIJOLĖ MASKALIŪNIENĖ

S u m m a r y

The article focuses on the translation of dialect in fiction. Many authors regard it as one of the most complicated issues in translation because the translator has to make a choice between translating it as a language in its own right or make an attempt to make the translation sound “dialectal”. In many cases dialect serves specific functions of characterising protagonists, creating a special atmosphere or setting in the Source Text. The translator’s role is to transfer these functions into the Target Text for a reader of the translation. This article aims to identify the ways in which dialogue is translated from English into Lithuanian in the example of Burnett’s book for children, *The Secret Garden*, with a special focus on its functions in the Source Text. This book was chosen because critics almost unanimously claim that the Yorkshire dialect employed in it serves as a protagonist itself, therefore its role is very important for the development of the narrative, and, as such, cannot be ignored in translation.

The study is based on the analysis of dialectal markers (phonetical, lexical, syntactic and morphological), and the ways they are rendered in the text. Reference is made to the ten strategies of dialect translation proposed by Leszek Berezowski (1997), including neutralization, lexicalization, partial translation, transliteration, pidginization and others. The results of this analysis show that the translator used fewer dialectal markers than there were in the original, and the most common translation strategy was neutralisation. Yet, those instances that were selected as important for the development of the narrative were rendered using strategies of lexicalization and colloquialization. This way the translator managed to preserve the coherence of the text, and the functions and stylistics of the work.